

iskola és a magyar nők nevében köszöntötte a honvédséget; Dr. Lénárd Bálintné a magyar anyák nevében mondott istenhoztát; a magyar lányokat képviselte Juhász Erna köszöntője; Ambrus Jenő a magyar fiúk nevében szólalt; két szavaltat hangzott el: Horváth Katinka és Lénárd Bálint; Áján Baba és Begidsán Éva alkalmi verssel fogadta a honvédeket; Begidsán Ferenc vezényelte az egyesített énekkarokat: a Szózat hangzott el.

Tovább sétálva Tucival felemlítettük: „hol van már a lábasház”, az örmény templom kerítése a 12 apostollal? Azok a város iparosításának estek áldozataul. Néha az iparosítás álcája mögé más indokok is sunyin megfértek. Perint mézárszéke volt a lábasházban; egy szőnyegszövő, és egy asztalosműhely képe rémlik fel. A sarokról a főtérre, a Salamon templomra, a felső második utcára nyílt rálátás. Tuci kérdezte:

- Emlékszel-e még arra a híres Osztían Tódor féle viccre, amikor a város leghíresebb csizmadiáját és szabóját elhívta a vasárnapi mise utánra, hogy találkozzanak egy megrendelés végett?

Feleltem:

-A tizenkét apostolra rendelt csizmát, ruhát!

Emlékeztünk, beszélgettünk, vajon maradt-e otthon valaki, örmény gyökerű, aki felkutatná, összeszedné kisvárosunk közelmúltját, vállalná az egykori örmény város 1944 utáni történéseit, hitelesen dokumentálva. A lábasház, az Örménymúzeum, a régi épületek homlokzatáról eltávolított címerek, a városházáról kidobott levéltár, az emberi sorsok - megérdemelnének néhány sort.

Dr. Kegyes Csaba

Bende Miklós

Egy kis szegedi családragény...

Ilyenkor, karácsonyi időben felidézi az ember egykori kedves karácsonyok emlékét - ezek leginkább gyermeki emlékek. Én gyermek- és ifjúkoromat nagyapám védő szárnyai alatt, az ő szegedi lakásában töltöttem. Számomra ez az időszak egy éveken áttartó karácsony volt. Nem csoda, ha most nagyapóról emlékezem s fellapozom „Életrajzi Krónikámnak” a szegedi korszakomról szóló fejezeteit.

Születtem 1921 május 13-án, pénteken 13 órakor Szegeden az Oroszlán utcában, a Sas udvarban. Ez nem vicc! Tekintve, hogy a háború utáni években sok egyéb hiány mellett még pelenkahiány is volt, engem nagyapám kimosott térképeibe csomagoltak, amelyek akkor kiváló minőségű vászomból készültek. Feltehetően innen ered a földrajz iránti feltűnő érdeklődésem. Egy kiskutya és egy macska együtt őrizte álmomat. Anyukám tánctanárnő, apukán színész, nagybátyám színigazgató volt. Ez behatárolta jövőmet - én minden lehetek, csak a színház tájkára ne menjek.

Anyukám 19 éves kislánként szerzett tánctanárnői diplomát és tánciskolát nyitottak neki az Oroszlán-utcai lakásban. A családi legenda szerint volt egy nagy babája, amely az előszobában trónolt és mindég úgy volt öltözve, ahogy anyukám. Így a tánciskolába érkező növendékek már előre tudták, milyen ruhában fogadja őket a „szigorú” tanárnő. Persze, ő valóban szigorú mestere volt a tánc- és illemtanak. Apukámat is úgy ismerte meg, hogy mint a harcterről frissen hazaérkezett katona, nyeglén állt a táncparkett szélén, anyukám szigorúan - de feltehetően lányos zavarában - rászólt: Vegye ki a zsebét a kezéből.

Ez a mondat eldöntötte sorsukat, a Bende Antal rendőrkapitány fia és Jakabffy Lajos kataszteri

mérnök lánya összeházasodott.

Apu különböző vidéki színházakban, Pécsen, Debrecenben, Kecskeméten váltakozva volt szerződésben, így én a szegedi Klauzál Gábor Reálgimnáziumban nagyapó szigorú és gondos felügyelete alatt nevelkedtem.

.../ Annyi mindent kellene mesélni az akkori Szegedről, a mindég gázos színházról (gázvilágítása volt akkor), a három mozirol, amelyek egyikében a Meseautót láthattuk és kedvenc „Bum-bum” mozinkról, a Korzóról, ahol a tökmagropogás időnkint elnyomta az állandó fegyverropogást is... Az Alsóváros Fekete Máriájáról, ahol búcsú volt minden Nagyboldogasszonykor, vagy a Hágiról, ahová engem is sörözni (málnaszörpözni) vittek vasárnap délben. (Olyankor persze gyakran kikaptunk nagyanyótól, hogy ebéd előtt mindenféle pogácsákkal és ringlikkel rontottuk el az étvágyunkat. Ráadásul nagyapó és anyu még azzal is bosszantotta időnkint nagyanyót, hogy ebéd előtt, amúgy töltelek nélkül lopkodtak a konyhában a palacsintából!)

Mesélnem kellene a Virág cukrászdáról, Újszegedről, a tenispályákról, amelyeken én hihetetlenül ügyetlenül ütöttem jobb sorsra érdemes labdákat, amiket aztán valahol a park másik felén kerestek és a SzUE-ről, ahol viszont eredményesen úszóbajnok-jelöltöttem, a Boszorkányszigetről, Ónozóné halászcárdájáról és a Fülöp halászcárdáról, amely nemcsak a halászléjéről volt híres, hanem magáról Fülöpről is, aki a legenda szerint nagy férfiúi felindulásában ott szúrta le feleségét. Amikor szabadult, a jó szegedi szépnem már nemcsak a finom halcsemegék miatt járt ki a „Fülöphöz”, hanem, hogy borzongva figyelje, melyik késével transzírozza Fülöp a halakat és melyikkel szurkálta a feleségét.

Üres óráiban nagyapó dokumentumok alapján kigyűjtötte és összeállította a Jakabffy, a Bende, a Péchy és a Várady család történetét és ügyesen rajzoló nagybátyámmal, a Zolti bácsival megrajzoltatta hatalmas családfám, amelyen hat óriási fatörzsből kiindulva, ágak-bogak szövevényes összefonódásából kirajzolódik családom 600 éves története... A rajzerdő legfelső levélkéje vagyok én. Kiderült, hogy a Bende és a Jakabffy család már korábban rokonságban volt egymással, és nagyapó jóvoltából némi örmény vér is csörgedezik ereimben, mert a Jakabffy család az egykori erdélyi Jakab fia család leszármazottja.

Nagyanyó viszont a patinás pécsújfalusi Péchy családjával büszkélkedett. Édes bátyja a család egyetlen gazdag embere, a Laci bácsi, ezerholdas földbirtokos, aki az ecsedi lápot lecsapoltatta. A rokonságban felbukkant Horthy Pista, a nyíregyházi közjegyző neve, aki a kormányzó unokatestvére, gyermekei, Nóra, Gyurka és Éva pedig az én unokatestvéreim, tovább a Berzevicziek és báró Perényi Zsiga, a koronaőr.

.../ A családban nagyanyó volt a „forradalmi újító”, aki fülhallgató, detektoros rádiót szerzett be magának. Legnagyobb meglepetésünkre azon nemcsak kedves operett melódiáit hallgatta, hanem Pluhár közvetítéseit is, pedig életében nem látott focimeccset. Persze Pluhár zseniálisan és élvezetesen közvetített. Nagymama csodálatosan tudott egyidőben háromfelé koncentrálni. Rádióhallgatás közben kézimumkázott, és olvasott, egy - lehetőleg - hat-nyolc kötetes könyvet, mint a Rocambole, a Három Testőr vagy a Gróf Monte Christo.

Az estéket a nagy ebédlőasztal körül ülve együtt töltötte a család. Vacsora után nagyapó olvasott és lefekvésig elkvaterkázott egy üveg bort, nagyanyó és anyu kézimumkázott, én olvastam, vagy játszottam. 11 évesen, kezdő gimnazista koromban esténként fel kellett olvasnom a családnak Verne Grant kapitány gyermekei című regényének egy fejezetét. Ez kezdetben elég nagy megpróbáltatás volt számomra, de később nagyon-nagyon hasznosnak bizonyult.

.../ A kormányzó jelenlétében avatják föl Aba Novák Vilmos hatalmas freskóját a Hősök Kapuján. A festmény nagy vitát vált ki a város műértő - és mű nem értő - köreiben, egyesek lelkesedtek a művész sajátosan sárga és világoskék színeiért, mások nyomasztó közelinek érzik a

középen lebegő, hatalmas Krisztus-figurát és vitatják a Nemzeti Hadsereg soraiban a Horthy Miklós után menetelő korabeli politikusok felismerhető portréit...

Az igazság kedvéért meg kell említenem, hogy nem mindenki helyeselte fenntartás nélkül az akkori magyar kormányok revíziós politikáját. Engem már korábban is megdöbbsentett, mikor egyik rajongva tisztelt cserkészisztünk arról beszélt, hogy nem kellene ezt az irredenta politikát annyira erőltetni, nem biztos, hogy hasznos az nekünk. Az illetőt Győrffy Boldizsárnak hívták, a fivérét Győrffy Barnabásnak.

Az események viszont nem hallgatva az aggályos szavakra, megállíthatatlanul robognak a vészterhes jövő felé. A következő évben, ugyancsak a Német Birodalom és Olaszország döntőbíráskodásával Romániától visszakapjuk Észak-Erdélyt és a Székelyföldet.

De ez már új fejezet. Egyelőre 1939-et írunk és tavasszal jól-rosszul leérettségizünk.

Én azon a nyáron elkerültem Szegedről, de a Ludovikára aztán még Szeged város ösztöndíjával kerültem. A drága nagyapó meghalt, nagyanyó átköltözött anyuhoz Kecskemétre, én már csak érettségi találkozókra jártam Szegedre. Sok évvel később aztán tévérendezőként is, amikor végre megtudhattam, amit ottani diákkoromban soha nem sikerült megtudnom, hogy „volt-e Tápén szatyorszentölés?”

(Diákkoromban mókás kérdésként érzékeltük, hogy „volt-e Tápén szatyorszentölés”? - pedig ez valóság és fontos gazdasági cselekvést jelentett. A téli időszak kezdetén a tápéi asszonyok leszedték a Tiszáról aratott, kiszáradt nádat a padlásról és behintették vízzel - ez volt a szatyorszentölés. A hajlékonyvá vált nádkötegeket ezután a végére ülve a lábuk közé vették és fonni kezdték, hogy aztán szatyor, kosár és egyéb hasznos darab készüljön belőlük. Ez a munka a tápéiak évi megélhetésének alapja volt. Kíváncsian kérdezték hát a szegedi piacon minden évben: Volt-e Tápén szatyorszentölés? - Frissen szerzett ismereteimről TV riportot készítettem.)

A Sztálint leleplező híres Hruscsov-beszéd után meg arról kíváncsiskodtam, hogy hová tették a szegediek a Stefánián felállított Lenin-Sztálin fehér márványszobrot, amely a két vezér baráti kézfogását ábrázolja. A leleményes városi pártvezetők frappáns választ adtak: - Sztálint ugye, nem hagyhattuk ott, Lenin meg hogyan maradhat ott? A szobrot nem vághatjuk ketté, elvittük... - Hová? - A Csillag börtön udvarára. Ott együtt vannak, de csak a rabok látják őket!

De mindez már jóval későbbi esemény. Maradjunk még egy búcsúpillanatra szeretett szülővárosomnál, amelyet 1939-ben elhagytam, de mindmáig a szívemben él.

Szegedi krónikámból nem maradhat ki a Kass család története. Annál inkább nem, mert ez a történet nem nélkülöz bizonyos művészetpedagógiai tanulságokat...

Kassék három generációjáról családregényt lehetne írni, olyasmit, mint a Karamazov testvérek vagy a Buddenbrock család... Azoknál azonban most kissé rövidebbre fogom a mondókámat.

A századforduló elején adva van a korai magyar kapitalizmus egy igazi pionírja, aki fantáziával megálmodja, eszével és két keze kemény munkájával pedig megteremti, létrehozza Szeged legszebb szállodáját, étteremmel, kávéházzal, cukrászdával; a Tisza-parti Stefánia mellett álló impozáns Kass szállót. Ő a Kass dinasztia megalapítója.

Minden vágya, hogy életművét majd fia és unokája vigye tovább, virágoztassa föl. Fiát a legkiválóbb lausanne-i vendéglátóipari iskolába küldi, nyelvekre taníttatja. Csak az a baj, hogy ez a fiú szívből utálja a vendéglős szakmát, ő festő szeretne lenni. Viszont akarva - nem akarva megörökli a csodálatos szállodát. Ő a Jimmy, apámék jó barátja, igazi bohém dzsentrifíú, semmi érzéke nincs az üzlethez. Pezsgős vacsorákkal vendégeli barátait, akik persze sokan vannak. A szegedi aranyifjúság kedvelt találkozóhelye a Kass. Apámék mindezzel együtt szeretik a kedves, aranykedélyű Jimmyt és nővérét, Ellent kéri föl, hogy legyen a keresztanyám. Jimmynek három gyermeke van, a velem körülbelül egykorú Kató, a gyönyörűszip Marika és a kis Jani. Nevelőnő neveli őket. Sokszor játszottunk együtt. Anyukámnak néha tánciskolát rendeznek a Kassban, van,

amikor húsz kisgyerek köszönt föl Mikuláskor. Családunk kedvenc helye a Kass, én ott bújócskáozom a gyerekekkel, apu a kávéházat látogatja egy-egy biliárdpartira, anyukám meg Máriával, Jimmy feleségével kerül jóbarátságba. Mária visszahúzódó természetű, gyenge idegzetű asszony.

Aztán az idilli gyerekkor véget ér, sűrűsödnek a felhők. Egyre nyomasztóbb a gazdasági helyzet. Katót még kiküldik Svájcba nyelvet tanulni, de Mária egyre nehezebben viseli a problémákat. Anyukám sűrűn látogatja, a nagy étterem konyhájában ülve vigasztalja. Meséli, hogy egyszer jön a séf: - Nagyságos asszony, elfogyott a cukor. - Hát küldessen át a boltba - mondja Mária. - De tessék pénzt is adni, mert már nem hitelez a boltos.

Bizony, ez már a vég. Napok múlva elárverezik az egész szállodakomplexumot. Mária kislányával, Marikával együtt idegszanatóriumba kerül. Hamarosan mindkettőjük halálhírét halljuk. Kató a József főhercegéknél vállal nevelőnői állást.

És Jimmy? Túlélve a tragédiákat német órákat ad Pesten. Megszabadulva a szállodavezetés nyomasztó terheitől végre boldogan fest! Nem is rosszul.

Viszont Jani, a legkisebb Kass gyerek megörökli az elnyomott tehetséget és világhírű grafikusművész lesz. Ő a Kossuth-díjas Kass János! - Hát nem komplett családregény?

/.../

Keresztanyámék a háború után Nyugat Németországba távoztak. Ott Iván még tábornoki nyugdíjat kapott. Magukkal vitték annak az úri Magyarországnak egy darabját, amelynek mindketten reprezentáns képviselői, azt az életformát, amelyet az egykori Szegeden és Budapesten éltek, és amelybe ifjú ludovikásként egy rövid időre magam is belecsöppentem. Sok évvel később, mikor rendezőként találkoztam Hubay - Ránki - Vass István Egy szerelem három éjszakája című zenés tragédiájával, mindég ők jutottak eszembe.

*...Ó, ha visszanézek, hihetetlen,
Hogy valóság volt ez valaha,
A jogászbált egyszer rég mi ketten
Én meg ő nyitottuk, o lalla!
S később, mikor bújt belénk az ördög
S tudtuk, hogy tilosba tévedünk...
Isten veletek, ti régi flörtök,
Isten veled édes életünk!
Pannónia szálló és vadászkiirt,
Ó, a disztinvált különterem!
Pertis hegedűje, jaj, hová tűnt?
És a girl, a kis Parisien?
Jánoshegyi reggeli utána,
És a sikk, amellyel vétkezünk...*

(Felhívjuk olvasóink figyelmét, hogy a szerző, Bende Miklós, Nosztalgia címen mutat be „banánhéjtáncot”, azaz egy magyarörmény képviselő lírai emlékezéseit januári klubestünkön.)

Magyar polgár, magyar író

Hétfőn délután (2003 november 24-én - a szerk.) mutatta be a Fókusz Könyvárúházbán Kulin Ferenc irodalomtörténész Nagy Zoltán színművész közreműködésével *Alexa Károly*